

Pranešimas
Vilniaus Anykštėnų sueigai
Vasario 16-osios 105-ųjų metinių proga

Albertas ŠIMĖNAS,
Kovo 11-osios akto signataras

Mielieji kraštiečiai, susirinkome paminėti Lietuvos valstybingumo atkūrimo 105-ųjų metinių.

Galima teigti, kad valstybingumo atkūrimą nulėmė tuo metu susiklosčiusi unikali geopolitinė padėtis ir Lietuvos valstybės vyrų gebėjimai pasinaudoti istoriniu šansu Lietuvos valstybingumui atkurti. Jis, deja, buvo dalinai prarastas 1569 m. liepos 1 dieną, kai buvo pasirašyta Žečpospolitos sutartis ir galutinai prarastas 1795 m. po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo.

Apžvelkime Lietuvos valstybės atkūrimui reikšmingą to meto geopolitinę padėtį.

Lietuvos valstybingumo atkūrimo 1918–1922 metais išorės sąlygos

Pirmajam pasauliniam karui artėjant prie pabaigos ir jam pasibaigus (1918 lapkričio 11 d. Vokietija pasirašė kapituliacijos aktą) dėl Lietuvos kontrolės tarpusavyje grūmėsi trys galingos kaimynės: **Vokietija, Sovietų Rusija ir Antantės valstybių remiama Lenkija**. Dėl susiklosčiusių nepalankių vidaus ir/ar išorės sąlygų, kiekviena iš jų negalėdama įgyvendinti savo siekių aktyviai veikė, kad Lietuvoje neįsitvirtintų kuri nors konkurentė. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas 1918 m. ir deklaruojamas atkuriamos valstybės neutralumas **laikiniai** tenkino visas tris dėl įtakos Lietuvoje konkuruojančias valstybes, tuo pačiu metu kiekvienai iš jų planuojant, kad ateityje susiklosčius palankiomis aplinkybėmis būtent ji, pasinaudodama turimais privalumais, įgyvendins savo tikslus. Lietuvos nepriklausomybės byloje taip pat buvo itin svarbus Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojų, didžiojo trejeto valstybių – **JAV, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos** vaidmuo.

Lietuvos inkorporavimo siekiančios Sovietų Rusijos pranašumai politinių tikslų įgyvendinimui siejosi su tuo, kad Lietuva po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. iki pat Pirmojo pasaulinio karo pradžios 1914 m. buvo Rusijos imperijos sudėtyje. Todėl Sovietų Rusija turėjo galimybę pasinaudoti Lietuvos ir

Rusijos tradiciniais verslo struktūrų, inteligentijos ryšiais, o dar svarbiau – Lietuvos komunistais. Iki atsirandant realioms galimybėms inkorporuoti Lietuvą į Sovietų Rusijos sudėtį, Lietuvos nepriklausomybė ir jos neutralumas buvo priimtina ir siektina alternatyva.

1918 m. kovo 3 d. Brest-Litovsko Taikos sutartimi Sovietų Rusija atsisakė pretenzijų į Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijas. Sutartyje esantys įsipareigojimai riboja Sovietų Rusijos galimybes įsitvirtinti Baltijos šalyse bei perimti jų kontrolę. Ribojimai Sovietų Rusijos ekspansijai galiojo iki Vokietijos kapituliacijos akto pasirašymo 1918 m. lapkričio 11 d. Vokietijai pasirašius kapituliacijos aktą, Brest-Litovsko sutartis baigė galioti ir Raudonoji Armija okupavo palengva vokiečių atlaisvinamas teritorijas.

Priešindamasi Lietuvos aljanso su Vokietija įtvirtinimui, o, tiksliau, Vokietijos dominavimui Lietuvoje, Sovietų Rusija 1920 m. liepos 12 d. pripažino Lietuvos nepriklausomybę remdamasi ne 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos deklaracija dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, kurioje Lietuvos Taryba pasisakė *„už amžiną, tvirtą Lietuvos valstybės sąjungą su Vokietijos valstybe“*, o 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos aktu, kuriuo Lietuvos Taryba skelbia *„atstatanti nepriklausomą demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“*.

Po 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutarties su Sovietų Rusija pasirašymo, Vilniaus kraštas buvo pripažintas Lietuvos dalimi, o tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos susiklostė geri santykiai. Palaikydama draugiškus ryšius, Sovietų Rusija tuo pačiu metu stiprino savo politinę įtaką ir kryptingai rengėsi Lietuvos okupacijai. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių nepablogino net po 1926 m. gruodžio 17 d. tautininkų organizuoto perversmo paskelbtas komunistų partijos veiklos Lietuvoje uždraudimas. Stebint aktyvią antivalstybinę komunistų veiklą, toks Lietuvos vadovybės sprendimas buvo suprantamas ir pateisinamas. Tikėtina, kad komunistų veiklos draudimą priimti paskatino tai, kad Lietuva atsvarai į galimą Sovietų Sąjungos atsaką turėjo įtakingą sąjungininką – Vokietiją. Jai Sovietų Rusijos (vėliau Sovietų Sąjungos) veiksmai siekiant įsitvirtinimo Lietuvoje buvo nepriimtini. Sovietų valstybės vadovybė gerai suvokė komunistų partijos

uždraudimo Lietuvoje motyvus ir savo pačios *kaltę* prieš savo strateginę partnerę Vokietiją dėl *savavališkų* bandymų perimti valdžią Lietuvoje 1926 m. pabaigoje.

Sovietų Rusija suteikė Lietuvai reikšmingą paramą kovoje prieš Lenkijos siekį primesti Lietuvai *uniją*. Akivaizdu, kad Vokietijos arba Lenkijos įsitvirtinimas Lietuvoje vėliau būtų apsunkinęs Sovietų Rusijai ne tik Lietuvos inkorporavimo siekių įgyvendinimą, bet ir planuojamą sovietinės valstybės ekspansiją į Vakarų Europą.

Antantės šalių remiamos Lenkijos pasipriešinimas Sovietų Rusijos ekspansijai, Vokietijos parama Lietuvai kovoje prieš bolševikų invaziją, realią grėsmę sovietų valdžiai Rusijoje keliantis įsiplieskęs pilietinis karas neleido Sovietų Rusijai įsitvirtinti okupuotose teritorijose. 1920 m. Sovietų Rusijos kariuomenė buvo priversta pasitraukti iš Lietuvos. Sovietų Rusijos planus 1940 m. įgyvendino jos teisių perėmėja Sovietų Sąjunga, kuri okupavo neutralumą išsaugojusią Lietuvą ir, išskyrus Antrojo pasaulinio karo metus, išlaikė ją savo kontrolėje iki pat SSRS žlugimo 1991 m. pabaigoje.

Kaip ir Sovietų Rusija, **Lenkija savo įsitvirtinimui Lietuvoje** galėjo remtis giliomis politinės, ekonominės, kultūrinės įtakos Lietuvoje tradicijomis (Žečpospolita gyvavo 1569–1795 m., t. y. 226-erius metus), plataus lenkų dvarininkų sluoksnio ir dalies Lietuvos inteligentijos parama. Turbūt svarbiausias Lenkijos pranašumas prieš konkurentes buvo tai, kad ji, tapusi visuotinai pripažintu pagrindiniu Vakarų Europos forpostu prieš Sovietų Rusijos ekspansiją, užsitikrino didžiųjų Vakarų Europos valstybių, ypač Prancūzijos, tiesioginę paramą bei palaikymą.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktas, kuriuo Lietuvos Taryba skelbė „*atstatanti nepriklausomą demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis*“ pretenzijų į Vilnių turinčiai Lenkijai negalėjo būti priimtinas. Tai buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių Lenkija Lietuvos nepriklausomybės pagal Vasario 16-osios Aktą niekada nepripažino. Kita vertus, šis Aktas, skirtingai nuo 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos deklaracijos, nesuteikė konkurentei Vokietijai pranašumų įsitvirtinti Lietuvoje.

1919 m. Vokietijos ir 1920 m. Sovietų Rusijos kariuomenėms pasitraukus iš Lietuvos teritorijos, Lenkijai atsivėrė galimybės siekti taip vadinamos *unijos* su Lietuva, kuri faktiškai reiškė ne lygiavertę partnerystę, o Lenkijos įsitvirtinimą bei

dominavimą Lietuvoje. Atlaikyti Antantės remiamos Lenkijos spaudimą dėl *unijos* sudarymo ir išsaugoti neutralumą Lietuvai labai padėjo kovojančių prieš Lenkijos siekį įsitvirtinti Lietuvoje Vokietijos ir ypač Sovietų Rusijos parama. 1923 m. Lietuvos ir Lenkijos susirėmime dėl Klaipėdos krašto kontrolės, Lietuvos sėkmę žymia dalimi lėmė būtent Vokietijos ir Sovietų Rusijos nuostatos bei konkretūs veiksmai riboti Lenkijos įtakos didėjimą. Tačiau atsikurianti Lietuvos valstybė kovoje su Lenkija dėl Vilniaus krašto negalėjo tikėtis paramos nei iš savo vidines problemas sprendžiančios Sovietų Rusijos, nei iš karą pralaimėjusios Vokietijos. Juolab, kad abi didžiosios kaimynės buvo suinteresuotos ilgalaikiu Lietuvos – Lenkijos konfliktu, kurio vėliau sėkmingai naudojosi.

Lenkija, išnaudodama savo politinį svorį tarptautinėje arenoje ir turimą karinį pranašumą, 1920 m. pabaigoje iš dalies įgyvendino savo siekius – perėmė į savo kontrolę didelę Lietuvos teritorijos dalį su sostine Vilniumi ir ją savo rankose išlaikė iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios.

Karą pralaiminanti Vokietija turėjo savų motyvų bei argumentų ne tik remti Lietuvos nepriklausomybės deklaravimo iniciatyvas, bet ir spartinti jų įgyvendinimą. 1915–1918 m. Lietuvos teritoriją, taip pat sostinę Vilnių kontroliavo okupacinė Vokietijos kariuomenė. Iki 1919 m. pradžios tai suteikė Vokietijai išskirtines galimybes siekti, kad Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas atitiktų būtent Vokietijos interesus.*

**1915 m. rugsėjį Vokietijos užsienio reikalų ministras Gotlybas Jakovas (Gottlieb von Jagow) pirmasis pasiūlė aneksuoti Lietuvą ir Kuršą, o gruodį kancleris Teobaldas fon Betmanas Holvegas patvirtino, kad neketina sugrąžinti užimtų žemių „reakcinei Rusijos valdžiai“.*

Vokiečių karinė vadovybė davė leidimą lietuviams 1917 rugsėjo 18–22 d. Vilniuje organizuoti konferenciją, kurioje buvo išrinkta Lietuvos Taryba ir numatytos Lietuvos politinės raidos kryptys. Vokiečiams pavyko pasiekti, kad Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. priimtoje Lietuvos nepriklausomybės deklaracijoje būtų įrašyta nuostata, numatanti susieti Lietuvą su Vokietija ilgalaikiais ryšiais. Šios deklaracijos teisinę galią paneigė vėliau Tarybos priimtas 1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos nepriklausomybės aktas, kurio Vokietija niekada nepripažino.

1917 m. gruodžio 22 d. Brest-Litovske prasidėjo Vokietijos – Sovietų Rusijos taikos derybos, kurių darbotvarkėje buvo ir sutarties šalių įtakos pasidalijimo Baltijos

šalyse klausimas. Lietuvos Tarybos gruodžio 11 d. deklaracijos dėl Lietuvos nepriklausomybės nuoroda, įvardijanti Lietuvos ilgalaikės partnerystės su Vokietija siekį, buvo svarus argumentas, kad Lietuva būtų priskirta Vokietijos įtakos erdvei. 1918 m. kovo 23 d. Vokietijos kaizeris, remdamasis Lietuvos Tarybos gruodžio 11 d. Aktu pripažino Lietuvą, o po trijų dienų (kovo 26 d.) ratifikavo Brest-Litovsko Vokietijos–Sovietų Rusijos taikos sutartį.

Pradedant Brest-Litovsko sutarties rengimu bei jos pasirašymu Vokietija ir Sovietų Rusija 1918–1921 m. jau tiesiogiai sprendė įtakos Baltijos šalyse pasidalijimo klausimus. Tai buvo įvadas į būsimą 1939 m. Ribentropo-Molotovo paktą.

Vokietijos parama Lietuvai, jai priešinantis Sovietų Rusijos bei Lenkijos agresyviems siekiams, lėmė gerus šalių tarpusavio santykius. Vokietija tapo pagrindiniu Lietuvos ekonominiu partneriu. 1921 m. Vokietijai teko 70 proc. Lietuvos importo ir 53,4 proc. eksporto.

Vokietijos ir Sovietų Rusijos partnerystė

1919 m. birželio 18 d. Versalio sutartimi baigėsi Pirmas pasaulinis karas. Karo nualintos Vokietijos ekonomikos atsigavimui buvo reikalingos žaliavos, gamtiniai ištekliai, o tarptautinėje izoliacijoje esančiai Sovietų Rusijai – Vakarų šalių technologijos. Ir Vokietijos, ir Sovietų Rusijos įtempti santykiai su Antantės šalimis vertė jas bendradarbiauti. Vokietijoje dominavo (teisingas) įsitikinimas, kad Vokietijos ir Rusijos aljansas galės atsverti Versalio nugalėtojus. Vokietija siekdama revanšo, apeidama Versalio draudimus, pradėjo sparčiai ginkluotis. *Berlyno kabaretuose sklاندė juokeliai apie darbininką, pavogusį vaikų vežimėlio dalis ir netekusį žado, kai surinkus detales išėjo kulkosvaidis.* Po Versalio sprendimų tapo aišku, kad Vokietijos karinei galiai atgauti turbūt vienintelė galimybė - partnerystė su Sovietų Rusija (nuo 1922 m. Sovietų Sąjunga), kuri potencialiu savo strateginiu sąjungininku tuo metu laikė būtent Vokietiją. Būsimas partneres glaudžiai suartino dar 1918 m. kovo 3 d. pasirašyta Brest-Litovsko sutartis. Vokietija ir Sovietų Rusija suvokė, kad „*nepaisant ankstesnių nesutarimų*, bendradarbiauti būtų labai naudinga*“ (5 p. 43).

*1918 m. gruodžio 30 d. – 1919 m. sausio 1 d. Berlyne R. Liuksemburg ir K. Libknechtas įkūrė Vokietijos komunistų partiją, kurios programoje buvo numatyta įvykdyti socialistinę revoliuciją ir įvesti darbininkų valdžią, remti Sovietų Rusiją. 1919 m. sausio 5 d. prasidėjo maištas Berlyne, kuriame aktyviai dalyvavo

Rusijos bolševikų emisaras K. Radekas. Vyko gatvių mūšiai. Sausio 12 d. maištas buvo numalšintas, o sausio 15 d. maišto vadovai R. Liuksemburg ir K. Libknechtas – sušaudyti.

Paskutinis Rusijos bolševikų organizuotas Vokietijoje maištas įvyko 1923 m., kai buvo bandyta nuversti teisėtą Veimaro (Vokietijos) vyriausybę. Maištus Vokietijoje numalšino Gustavo Noskės sutelkti vyriausybei ištikimi kariniai daliniai.

Partnerystės siekiančioms Vokietijai ir Sovietų Rusijai buvo labai svarbu eliminuoti Antantės įtaką Baltijos valstybėse. Dėl Vilniaus krašto okupacijos Lietuvos santykiai su Antantės globojama Lenkija iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo įtempti. Todėl galimas Lietuvos suartėjimas su Antante pasinaudojant Lenkijos tarpininkavimu, aljanso partnerėms grėsmės nekėlė. Lietuvos vykdoma neutralumo politika ir deklaruojamas tvirtas pasiryžimas susigrąžinti Lenkijos okupuotą Vilniaus kraštą visiškai atitiko Vokietijos ir Sovietų Rusijos interesus. Todėl ne be jų abiejų pritarimo ir palaikymo Lenkijai pavyko okupuoti Vilniaus kraštą.

Vokietijos ir Sovietų Rusijos partnerystės abipusis siekis lėmė jų interesą bendrai spręsti šalis skiriančių Baltijos šalių klausimus ir siekti, kad Baltijos valstybės taptų *laisvu koridoriumi* jų ekonominių ryšių plėtrai. Baltijos šalių teritorijos abiem partnerystės siekiančioms pusėms tapo gyvybiškai svarbiu, savotišku *Dancigo koridoriumi* tarp Vokietijos ir Sovietų Rusijos (Vilniaus kraštą okupavusi Antantės šalių palaikymą turinti Lenkija aljanso partnerėms aktualų *laisvą koridorių* apribojo tik iš dalies). Vokietijos ir Sovietų Rusijos intensyviems ekonominiams tarpusavio ryšiams palaikyti buvo reikalingi Peterburgo, Estijos uostai taip pat ir sausumos koridoriaus per neutralumą deklaravusių valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorijas. Partnerėms buvo itin svarbu, kad Klaipėdos uosto kontrolė priklausytų Lietuvai, o ne Lenkijai.

Po Brest-Litovsko sutarties 1918 03 03 d. pasirašymo, Vokietija nuolat palaikė glaudžius tiesioginius ekonominius, kartu ir politinius ryšius su Sovietų Rusija. Iškilus bolševikų valdžios likvidavimo Rusijoje realiai grėsmei, kurią kėlė 1919 m. Judeničo puolimas, Vokietija ėmėsi veiksmų savo strateginiam partneriui – Sovietų Rusijai gelbėti. Vokietijoje buvo organizuota ir gerai apginkluota Bermonto-Avalovo taip vadinamą „baltagvardiečių“ armija – apie 50 000 karių (iš kurių 40 000 buvo vokiečiai). Pagal oficialiai skelbiamą versiją ši armija neva turėjo padėti Judeničui užimti Petrogradą ir po to Maskvą. Tačiau armija pasuko ne

Petrogrado, o Rygos ir kiek vėliau Kauno kryptimis. Baltijos valstybių karinės pajėgos buvo skubiai atitrauktos iš bolševikų fronto Latvijos ir Lietuvos sostinių gynybai. Rygos puolimui atremti svarbų vaidmenį atliko nuo Petrogrado miesto prieigose esančio fronto atitraukti Estijos daliniai. Taip Vokietija padėjo aljanso partnerei Sovietų Rusijai apsiginti nuo Antantės remiamų baltųjų rusų grėsmingo puolimo.

Judeničo armijos pralaimėjimo esminiu veiksmu įvardijamas Vakarų armijos (bermontininkų) Rygos puolimas, kuris atitraukė Anglijos laivyną ir Estijos pajėgas nuo Petrogrado ir sudarė sąlygas sėkmingam bolševikų kontrpuolimui. Vokietijoje suformuotos ir jos kontroliuojamos Bermonto-Avalovo Vakarų savanorių armijos manevrai ir neryžtingi kariniai veiksmai kovojant su Baltijos valstybių karinėmis pajėgomis patvirtina, kad pagrindinė šios armijos misija apsiribojo Sovietų Rusijos „gelbėjimu“.

Tikėtina, kad Vokietija padėjo Sovietų Rusijai išsigelbėti 1919 m. dėl to, kad įvykus valdžios pasikeitimui Rusijoje ir jai tapus Antantės šalių sąjungininke, tolesnė Vokietijos valstybės raida būtų patekusi į visišką Antantės valstybių kontrolę. Sovietų Rusijai ekonominio-techninio-karinio bendradarbiavimo su Vokietija palaikymas ir tolesnė jo plėtra taip pat buvo gyvybiškai svarbūs. Abipusis interesas bendradarbiauti turėjo didelės įtakos Vokietijos ir Sovietų Rusijos vykdomai politikai santykiuose su Baltijos šalimis iki pat Vokietijos – Sovietų Sąjungos karo pradžios 1941 m. birželio 22 d.

Kita vertus, Vokietija tuo pačiu metu kovojo prieš Sovietų Rusijos „jžūlius“ bandymus plėsti savo politinę įtaką Baltijos šalyse ir, kaip jau buvo minėta, net pačioje Vokietijoje (pavyzdžiui, 1926 m. A. Smetonai ryžtingai likvidavus komunistų bandymą perimti valdžią Lietuvoje, tikėtina, ne be Vokietijos įtakos, Sovietų Rusija su tuo „ramiai“ susitaikė ir šis incidentas reikšmingesnės įtakos Sovietų Rusijos santykiams su Lietuva tuomet neturėjo).

Vokietijos ir Sovietų Rusijos partnerystė ribojo ne tik Lenkijos, bet ir Sovietų Rusijos (vėliau SSRS) pretenzijas įsitvirtinti Lietuvoje per visą šalies nepriklausomybės 1918–1939 m. laikotarpį iki 1939 m. rugpjūčio 23 d. Ribentropo-Molotovo sutarties papildymų pasirašymo.

Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojos **Didžiojo trejeto valstybės JAV, Didžioji Britanija ir Prancūzija** Paryžiaus taikos konferencijoje (1919 01 18–1920 01 21)

keldamos tikslą užtikrinti ilgalaikę taiką Europoje vienodai (teisingai!) vertino potencialias grėsmes: a) karą pralaimėjusios Vokietijos iškilimas ir jos siekių susigražinti turėtas pozicijas Europoje įgyvendinimas; b) bolševikų, deklaruojančių tikslą „eksportuoti“ sovietinę sistemą į Vakarų Europą, valdomos Rusijos siekių įgyvendinimas (buvo akivaizdu, kad įvardintų grėsmių Vakarų Europos saugumui pavojų labai padidintų revanšo siekiančios Vokietijos ir Europos užkariavimą planuojančios Sovietų Rusijos ekonominis-techninis-karinis bendradarbiavimas, užtikrinantis spartų abiem šalims jų agresyvių tikslų įgyvendinimui reikalingos karinės galios augimą). Po Versalio taikos sutarties pasirašymo (1919 m. birželio 28 d.) Vakarų šalių siekiamos ilgalaikės taikos Europoje įgyvendinimo perspektyvą taikliai apibūdino Prancūzijos maršalas Foshas: „*Tai ne taika. Tai paliaubos 20-čiai metų*“.

Ilgalaikės taikos Europoje planų įgyvendinimui Vakarų valstybėms buvo svarbu izoliuoti potencialius agresorius - Vokietiją ir Sovietų Rusiją, sukuriant jas skiriančią *kordono juostą*, kurią sudarytų Antantės šalių kontroliuojamas Lenkijos, Baltijos šalių ir Suomijos karinis aljansas. Vakarų valstybės tikėjosi, kad planuojamo *kordono juostos* valstybės bolševikinės Rusijos ekspansijos tiesioginės grėsmės akivaizdoje bus suinteresuotos karinio aljanso sudarymu ir taps jo narėmis. Buvo siekiama, kad potencialios aljanso šalys neapsiribotų siekiu išstumti bolševikų kariuomenę iš savo teritorijų, bet ir aktyviai padėtų *rusų baltiesiems* jų kovoje prieš Rusijos valdžioje įsitvirtinusių bolševikus ir savo karinėmis pajėgomis paremtų Judeničo puolimą. Vakarų valstybėms *rusų baltųjų* pergalė reiškė sovietinės ekspansijos į Vakarų Europą grėsmės eliminavimą, taip pat galimybę siekti Rusijos sugrįžimo į Antantę. Tada Vakarų šalys kartu su Rusija tikrai būtų pajėgios efektyviai kontroliuoti Vokietijos ekonominės taip pat ir karinės galios raidą ir užtikrinti ilgalaikę taiką Europoje.

Pagrindinis vaidmuo izoliuojant Sovietų Rusiją nuo Vokietijos, kartu ir nuo Vakarų Europos buvo numatytas didžiausią ekonominį ir karinį potencialą turinčiai *kordono juostos* valstybei - Lenkijai. Forposto prieš Sovietų Rusijos ekspansiją į Vakarų svarbiausiai grandžiai sustiprinti po Pirmojo pasaulinio karo buvo sudarytas *koridorius* Lenkijos išėjimui į Baltijos jūrą (*Dancigo koridorius*), taip pat remiamos Lenkijos pretenzijos perimti Klaipėdos uosto kontrolę. Vakarų valstybės faktiškai pripažino Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto taip pat ir Vilniaus

inkorporavimą į Lenkijos sudėtį ir *spaudė* Lietuvą taip vadinamos *unijos* su Lenkija sudarymui.

Vakarų valstybių dėsimas pripažinti Baltijos šalių nepriklausomybę iki pat galutinio bolševikų įsitvirtinimo Rusijoje išsaugojo Rusijos imperijos atkūrimo galimybę, o kartu ir grėsmę nepriklausomybę deklaravusioms Baltijos valstybėms, kad jos bus sugražintos į atkurtos imperijos sudėtį. Tuo pasinaudojo Sovietų Rusijos vadovybė, kuri besąlygiškai pripažindama Baltijos valstybių, Suomijos nepriklausomybę*, taip pat nustatydamą šioms šalims priimtinas sienas su Sovietų Rusija, sužlugdė Sovietų Rusijai grėsmingo Lenkijos, Baltijos šalių ir Suomijos karinio aljanso sukūrimą.

*Isidoras Gukovskis 1920 m. vasario 11 d. paskirtas Sovietų Rusijos įgaliotuoju atstovu ir prekybos atašė Estijoje, viename iš interviu pareiškė: „*Estija taps Rusijos nuosavybe, kai bolševikai šito panorės, bet dabar mums reikalingas jos juokingas savarankiškumas.*“

Baltijos valstybėms Sovietų Rusijos pasiūlytas nepriklausomybės pripažinimas ir ekonominis bendradarbiavimas tuo metu buvo akivaizdžiai patrauklesnė alternatyva, negu prieš Sovietų Rusiją (netiesiogiai ir prieš Vokietiją) nukreipto karinio aljanso sukūrimas ir aktyvi parama Vakarų valstybių remiamiems *rusų baltiesiems* atkuriant Rusijos imperiją. Juolab, kad Vakarų valstybės ir emigracijoje esanti Rusijos vyriausybė oficialiai nepripažindamos Baltijos valstybių nepriklausomybės patvirtino Baltijos šalių nuogaštavimus, kad atkūrus Rusijos imperiją jos vėl taps sudėtine imperijos dalimi.

Lietuva, Latvija ir Estija buvo suinteresuotos apginti savo valstybių sienas nuo bolševikų ir kad jie išsilaikytų valdžioje ir neleistų emigracijoje esančiai Rusijos vyriausybei įgyvendinti Baltijos šalims grėsmę keliančio Rusijos imperijos atkūrimo siekio.* Baltijos šalims geri santykiai su Vokietija ir jos strategine partnere Sovietų Rusija tuo metu buvo akivaizdžiai geresnė alternatyva, negu perspektyva tapti Antantės palaikymą turinčios Lenkijos ir *baltųjų rusų* restauruojamos Rusijos imperijos dalybų objektu.

*Estijos admirolas Pitko rašė: „*Jeigu Šiaurės-Vakarų baltagvardiečių armijai (Judeničiai) būtų pavykę užimti Petrogradą ir į jos rankas būtų patekęs laivynas, tai po keleto savaičių šis laivynas su Andrejevo vėliava (Carinės Rusijos imperijos vėliava) jau būtų buvęs prie Revelio (Talino), kad jį iš Estijos respublikos sostinės vėl paverstų Rusijos gubernijos miestu.*“

Rusijos imperijos atkūrimu neturėjo būti suinteresuota ir Lenkija, nes tai būtų palaidoje jos viltis prisijungti Vilniaus kraštą, taip pat ir vakarines Baltarusijos, Ukrainos teritorijas, įgyvendinti *unijos* su Lietuva siekį. Tuo tarpu bolševikams išsaugojus valdžią Rusijoje, Lenkija, vykdydama pagrindinio forposto prieš sovietus misiją, ekspansijos į Rytus tikslų įgyvendinimui turėjo garantuotą Vakarų šalių palaikymą ir paramą. Beje, Lenkija savo strateginius siekius, išskyrus *uniją* su Lietuvą taip pat Klaipėdos uosto kontrolę, sėkmingai įgyvendino. 1921 m. kovo 18 d. Rygos sutartimi tarp Lenkijos ir Sovietų Rusijos Lenkijai atiteko didelės Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos teritorijos.

1921 kovo 18 d. Rygos sutartimi tarp Lenkijos ir Sovietų Rusijos bolševikai galutinai įsitvirtino Rusijoje. Praradus galimybę artimiausiu metu restauruoti Rusijos imperiją ir sugrąžinti ją į Antantę, Vakarų valstybės 1922 m. pabaigoje pripažino beveik prieš penkerius metus (1918 m.) nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą.

1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungą ir tapo jos nare.

1922 m. liepos 28 d. Lietuvą *de jure* pripažino Jungtinės Valstijos.

1924 m. pabaigoje Lietuvos nepriklausomybę pripažino 41 pasaulio valstybė.

Apibendrinimas

Lietuvos valstybingumo raidai labai svarbus tarpukario 1918 – 1940 metų laikotarpis. Po atkaklių kovų su bolševikais, bermontininkais, lenkais ir po diplomatinių pasiekimų derybose su dominuojančiomis Vakarų Europos valstybėmis JAV ir Sovietų Rusija, buvo įtvirtinta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Per 22 Lietuvos nepriklausomybės metus valstybės politinės brandos, ekonominio, kultūrinio vystymosi šuolis, kartu ir tautinės savimonės atgimimas turėjo esminę reikšmę šalies valstybingumo atkūrimo idėjos išsaugojimui SSRS okupacijos 1940-1990 metais. Lietuvos valstybingumas tarpukario laikotarpiu padėjo pamatą 1990 m. Kovo 11-osios sprendimams bei Lietuvos nepriklausomybės tęstinumo įtvirtinimui.

Vilnius, 2023 02 13

Prezidentas A. Smetona – Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo vadovas

Aleksandras Merkelis (prezidento sekretorius 1938–1939 m.) aprašė Lietuvos prezidento Antano Smetonos nuostatas dėl Vilniaus reikšmės Lietuvai ir pabrėžė tvirtą prezidento siekį sugrąžinti Lenkijos okupuotą istorinę Lietuvos sostinę Lietuvai: „Rūpindamasis Vilniaus rytų gaivinimu, Antanas Smetona visuomet prieš akis turėjo mūsų garsiąją sostinę Vilnių. Jis pirmasis suprato, įvertino ir iškėlė didelę Vilniaus reikšmę Lietuvai. Jau 1907 m. jis skelbė, kad Vilnius – tai Lietuvos širdis. Kai apsilpo Lietuvos kūnas, tai, anot jo, apmirė tautai ir jo širdis Vilnius, kitados taip smarkiai plakusi. Lietuvai atgyjant turi būti ir jos širdis gaivinama ir stiprinama. Suprasdamas didelę Vilniaus reikšmę Lietuvai, Antanas Smetona visą laiką dėl jo energingai kovojo. Ir šiandien lenkų klastingai užgrobito Vilniaus atgavimas yra vienas iš didžiausių Antano Smetonos tautinės ideologijos siekimų. „Ar mes galime pamiršti ar nutylėti Vilnių? Ar galime pamiršti 1919 metais karių savanorių priesaiką, duotą pavasarį savo tėvynei, kad ją visą išvaduos. Negalime ir neturime teisės, – sako Antanas Smetona. – Toji priesaika mus riša – Vilniuje palaidoti mūsų senovės vadai, palaidoti tenai ir mūsų didieji atgimimo žadintojai. Nevalia atsisakyti pradėto, bet dar nebaigto žygio. Tai niekis, kad Lietuva maža galybė prieš pasaulį. Teisybė nėra išnykusi šioje žemėje: jos šaukdami atgavome tokią laisvę, kokią turime. Kantrumo ir ištvermės mums nepristigs. Stovime jau keliolika metų savo žodyje, stovėsime ir toliau, kol Vilnių gausime. Mūsų pusėje teisė ir teisybė; reikalaujame, kad būtų mums grąžinta tai, kas neteisingai išplėšta. Nenuirmsime...“ Deja, tarpukario laikotarpiu Lietuva, neprarasdama išsikovotos nepriklausomybės, neturėjo jokių galimybių susigrąžinti Lenkijos okupuoto Vilniaus.

Labai svarbu suvokti, kad Antrojo pasaulinio karo išvakarėse tuometinis Lietuvos politinis lyderis prezidentas Antanas Smetona savo giliomis įžvalgomis dėl Antrojo pasaulinio karo baigties bei adekvačiais sprendimais išsaugojo Lietuvai galimybę susigrąžinti ne tik istorinę sostinę Vilnių, bet ir Klaipėdos kraštą. Istorikas Liudas Truska pažymi: „Lietuvos Vyriausybė nesvyruodama atmetė vokiečių siūlymus atsiimti Vilnių ir besąlygiškai laikėsi 1939 m. sausio 10 d. Seimo priimto neutralumo įstatymo. Uoliausias Lietuvos neutralumo saugotojas buvo Respublikos prezidentas A. Smetona, manęs, jog Vokietija karą galiausiai pralaimėsianti ir vargas bus Lietuvai, jeigu ji susidėsianti su Berlynu.“

Lietuvos istorijos raida būtų nukreipta kita vaga, jei prezidentas Antanas Smetona būtų pasidavęs spaudimui pasinaudoti „istoriniu šansu“ ir su Vokietijos siūloma pagalba susigrąžinti Vilnių. Tiksliau, padėti vokiečiams okupuoti Vilnių, o kartu ir Lietuvą. Negalima atmesti, kad Lietuvai laisva valia tapus Vokietijos sąjungininke 1939 m. po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, Vilniaus kraštas būtų tapęs Baltarusijos SSR dalimi, Vilnius – šios sovietinės respublikos sostine, o Klaipėda ir Klaipėdos kraštas tapęs Kaliningrado srities dalimi.

Itin svarbų prezidento Antano Smetonos vaidmenį Lietuvos valstybingumo įtvirtinimui tarpukario laikotarpiu ir prezidento darbų paveldo aktualumą šių dienų Lietuvai pabrėžia istorikas Algimantas Liekis: „Ugdant tautos savimonę ir tautinę valstybę ypač ženklus vaidmuo tenka prezidento Antano Smetonos valdymo periodui, kada pirmą kartą istorijoje buvo pamėginta sujungti tautą ir valstybę. <...> Prisimenam tą laikotarpį <...>, kad pasimokytume, kaip reikėtų stiprinti nepriklausomą Lietuvą, kaip paversti ją tikra lietuvių tautos valstybe, ir įveiktume viską užgožiantį kosmopolitizmą, o kartu ir abejingumą svarbiausioms vertybėms – Nepriklausomybei, Tautiškumui, Lietuviškumui ir rūpinimuisi tautos gerove ir pažanga. Iš dalies kaip tik dėl tokio abejingumo ir žlugo galinga Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“.

Lietuvos nepriklausomybės reikalaujantis Vilniaus konferencijos nutarimas skelbė:

„(1) Liuosam Lietuvos plėtojimos reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis ribomis. Lietuvos tautinėms mažumoms turi būti patikrintos tinkamos jų kultūros reikalams sąlygos. Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatams ir jos santykiams su kaimynėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratišku būdu visų jos gyventojų išrinktas.

(2) Jei Vokietija sutiktų dar prieš Taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje Konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvių konferencija, turėdama omenyje, jog Lietuvos interesai labiau pasvirę į vakarus, o ne į rytus ir pietus, pripažįsta galimu sueiti, nepakenkiant savitam Lietuvos valstybės plėtojimos, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietijos valstybe.“

Antrosios nutarimo dalies būtinumą lėmė tai, kad okupacinė valdžia, suteikdama leidimą Lietuvių konferencijai organizuoti, kėlė privalomą sąlygą, kad priimtuose dokumentuose būtų atspindėti Vokietijos interesai.

Lietuvių konferencija išrinko 20 asmenų vykdomąjį organą – Lietuvos Tarybą, kurią sudarė: pirmininkas Antanas Smetona, nariai – Saliamonas Banaitis, dr. Jonas Basanavičius, Mykolas Biržiška, Kazys Bizauskas, Pranas Dovydaitis, Steponas Kairys, Petras Klimas, Donatas Malinauskas, kun. Vladas Mironas, kun. Alfonsas Petrulis, Jonas Smilgevičius, kun. Justinas Staugaitis, Aleksandras Stulginskis, dr. Jurgis Šaulys, kun. Kazimieras Šaulys, Jokūbas Šernas, Stanislovas Narutavičius ir Jonas Vileišis. Lietuvių konferencijos demokratiškai išrinkta ir jos įgaliojimus turinti Lietuvos Taryba tapo Lietuvos valstybės atkūrimo centriniu institutu.